

III RIIGIKOGU

8. istungjärk. **Protokoll nr. 203 (4).**

1929.

III Riigikogu koosolek 25. jaanuaril 1929
kell 17.

Kokku on tulnud 79 Riigikogu liiget.

Valitsuse looshis: Riigivanem **A. Rei**, sise- ja kohtuminister **T. Kalbus**, välisminister **J. Lattik**, sõjaminister **M. Juhkam**, raha- ja kaubandus-tööstusminister **A. Oinas**, põllutöökaminister **K. Soonberg**, teedeminister **O. Köster**, töö-hoolekande- ja haridusminister **L. Johanson**.

Päevakord:

1. Eesti vabariigi kulude ja tulude eelarve 1929./30. aastaks — Vabariigi Valitsuse ettepanek.

Koosolekut juhatab abiesimees **M. Martna**.

Sekretäri kohal sekretär **A. Tammann**.

Koosolek algab kell 17.18 min.

1. Päevakorra täiendamine. Juhataja **M. Martna**:
Avan Riigikogu koosoleku.

Päevakorda võetakse nähtava enamusega **M. Martinson**'i (põl) ettepanekul 1. punktiks komisjonide täiendavad valimised.

2. **M. Laarman**'i erakorraline teadaanne. **M. Laarman** (põl) (erak. tead.): Väga lu-
gupeetud Riigikogu liik-
med! Põllumeeste rühma

Riigikogu liikmete poolt esitati hiljuti Riigikogule maaseaduse täiendamise ja muutmise seadus, mis käsitab maade tagasiandmise küsimust kogudustele. Kui see eelnõu läinud nädalal Riigikogu koosoleku päevakorras oli, esines kristliku rahvaerakonna esindaja rkl. Sternfeldt seletusega, mis sisaldas ebaõigeid väiteid põllumeeste rühma kohta, mispärast põllumeeste kogude rühm on sunnitud esinema järgmise erakorralise teadaandega.

Põllumeeste rühm Riigikogus ei ole pidanud kunagi õigeks, et kogudustelt Maa-seadusega võõrandati kõik nende päralt olevad maad ja metsad. Sellepärast on rühm Riigikogus alati võidelnud selle eest, et kogudused osaltki tagasi saaksid neilt võõrandatud varandused.

II Riigikogus õnnestus see püüe, ja vaatamata pahempoolsete ja keskerakondade vastuseismisele võeti vastu seadus, mille alusel kogudustele tagasi võis anda neilt võõrandatud varandustest kuni 75 ha maad ühes hoonetega ja 25 ha metsa. Praeguses Riigikogus vähendati aga see norm sotsialistide, tööerakonna ja koonduslaste poolt ja võeti vastu sotsialistide poolt esitatud seaduse muudatus, mille järgi neile kogudustele, kes asuvad väljaspool linnade ja alevite piire, võis tagasi anda ainult kuni 50 ha maad metsata.

Et koguduste maa-ala liiga pisikeseks tehtud, see paneb väiksemad ja kehvemad maakogudused raskesse seisukorda ja mitmed neist on välja suremas.

Seda asjaolu arvesse võttes ja silmas pidades, et viimasel ajal need ringkonnad, kes varemalt vaenulikult suhtusid kirikule, nüüd oma seisukohti ütlevad revideerinud olevat, nagu seda kuulda võis härra Riigivanema deklaratsioonist, esitas põllumeeste rühm Riigikogule seaduseelnõu, mille alusel kogudused, kus see võimalik, tagasi saaksid eelmise Riigikogu ajal lubatud normi — kuni 75 ha maad ja 25 ha metsa.

Rkl. Sternfeldt seletas aga nüüd siin Riigikogus, nagu tähendaks see, et meie poolt esitati seaduseelnõu, meie endiste seisukohtade ümberhindamist, ja andis mõista, nagu oleks koguduste maa vähendamine omal ajal sündinud põllumeeste kogude rühma kuuluva Riigivanema Teemandi ja põllumeeste rühma nõusolekul.

Sarnane seletus on lausa vildak, selgete tõsiasjade pea peale pööramine ja teadlikult ebaõigesti valgustamine.

Rkl. Sternfeldt teab väga hästi, et mitte Teemandi valitsuse algatusel või toetusel, samuti mitte põllumeeste rühma pooldamisel ei sündinud koguduste maa-alade vähendamine, vaid sotsialistliku rühma algatusel tööerakonna ja koondusrühma toetusel. Teemandi valitsusest võttis osa ka kaks kristlaste ministrit. Kui tarvitada härra Sternfeldt'i loogikat, tuleks arvata, et ka need pidid selle poolt olema, et kogudustelt maad võeti.

Tõrjun tagasi rkl. Sternfeldt'i kahtlustavad ütelused meie rühma aadressil, ühtlasi juhtides tähelepanu sellele, et see on äärmiselt imelik kiriku huvide kaitsmise viis, kui juba koguduse õpetaja püüab kallale tungida põllumeeste sel silmapilgul, kui need kiriku ja

koguduste varanduse kaitseks välja astuvad ning koguduste liikmetena Riigikogus oma kohuseid täidavad. Kas võib sellisel juhul imeks panna, kui kiriku kaitsmise katsed ei õnnestu.

**3. H. Martinson'i erakorralline teadaanne K. Veissi Eesti tööliste partei Riigikogu rühmast väljajaitmise ja erapooletu M. Krentsi tähen-
datud rühmaga ühinemise
kohta.**

Meie rühma — peale enese muidugi — parteist väljalangenuks luges ja rühma volitusi Riigikogus tühistada püüdis. Nii naeruväärne kui ta teadaanne ka oli, ei puudu asjal oma kurbloolus, muidugi rkl. Veissi enese kohta. Meile on teadmata, mil põhjusel ta ise oma peajuga mõelda ei julge ja sarnaselt oma parema teadmise vastu talitama pidi; ei taha neid ka uurima hakata. Tahab ta enese kellegi traadisttõmmatavaks nukuks alandada, meil ei ole sellest soe ega külm. Aga et meie rühm sarnast mängu kaasa mängida ei tahtnud ega taha ja enese avalikult sellest lahti löi, siis on enam kui loomulik, et meie oma rühmas ka ühtki sarnast selgrootut liiget ei või lasta olla. Sellepärast otsustas Eesti tööliste partei Riigikogu rühm enese hulgast välja heita rkl. Konstantin Veissi, millest ka Riigikogu juhatusel on kirjalikult teatatud.

Peale selle on rühmast hiljuti väljaastunud rkl. Mihkel Krents, oma väljaastumist revideerinud ja leidnud tarviliku olema uuesti Eesti tööliste partei Riigikogu rühmaga ühineda, millest ka niisamuti Riigikogu juhatusel teatatud.

Et meie oma Riigikogu liikme volitusi mõne isiku nõudmisel maha ei pane sellepärast, et meie teatud parteist oleme lahkunud, sünnib täies teadmises olles oma valijate tahtmisest. Praegune Eesti tööliste partei oma allesjäänud käputäie kahtlaste liikmetega ei tohi meie kohta mõõduandev olla, sest mitte see ringkond, kes kahtlast õnneküütimise poliitikat pooldab, pole meid siia valinud, vaid tõsised tööinimesed, kelle esindajad meie oleme püüdnud ja tahame olla. Kõige parema meelega oleksime meie ka selle partei nimetuse endast heitnud, ja nii ka selle nimelise siduvuse lõpetanud; aga kahjuks on see meil Riigikogu

kodukorra § 7. järgi takistatud, ja oleme sunnitud vähemalt esialgselt veel vana nimetusega leppima.

4. Komisjonide täiendavad valimised. Nähtava enamusega valitakse rahaasjanduse komisjoni — laiendatud koosseisu — J. Laidoner'i asemele A. Tupits (põl).

5. Eesti vabariigi kulude ja tulude eelarve 1929./30. aastaks — Vabariigi Valitsuse ettepanek.

Rahaminister A. Oinas: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Täna I lugemisel arutamisele tuleva Eesti vabariigi 1929./30. aasta eelarve eelnõu suhtes on rahaministeerium püüdnud täpselt täita Riigi eelarve seaduse nõudeid, nimelt esitada riigi eelarve eelnõu juures Riigikogule ka kõigi riigi ettevõtete, erisummade ja kapitalide eelarved, ühtlasi ka ülevaate kõigi riigiasutuste valitseda olevate kapitalide, fondide, eri- ja laenusummade kohta. Üks osa nimetatud eelarvetest kuulub Riigikogule kinnitamiseks, kuna teisi kinnitab Vabariigi Valitsus või mõni teine seaduses ettenähtud asutus. Viimased eelarved esitatakse Riigi eelarve seaduse põhjal Riigikogule teadmiseks. Riigikogu poolt kinnitatavate riigi ettevõtete ja erisummade eelarved on trükitult Riigikogu liikmetele kätte saadetud ühes riigi eelarve eelnõuga. Täna said Riigikogu liikmed kätte lisana riigi eelarve eelnõu juurde ka need riigi ettevõtete erisummade ja kapitalide eelarved, millised esitatakse Riigikogule teadmiseks.

Esmakordselt avaneb sellega võimalus üldist pilti saada riigi majapidamisest kogu selle ulatuses, mis tingimata vajalik riigi eelarve eelnõu läbivaatamisel Riigikogus.

Nagu neist erieelarvetest ja riigiasutuste käsutada olevate kapitalide ja erisummade ülevaatest selgub, on väljaspool riigi eelarvet suuri ettevõtteid, erisummasid ja kapitalite. Kui kõigi riigi ettevõtete bruto-eelarved lisada riigi eelarve juurde, nii nagu seda riigi eelarves tehakse riigi raudteega ja posti-telegrahvi-telefoni peavalitsusega, siis kujuneks riigi eelarve eelnõu kogusumma märksa suuremaks ja ulatuks 114.910.000 kroonini. Nimelt tõuseks riigi eelarve Riigikogu poolt kinnitatavate eelarvete suhtes 3.918.000 kr. võrra ja teiste suhtes 15.510.000 kr. võrra.

Peale selle on veel riigil igasugu kapitalite ja operatsiooni fonde, kogusummas 34.468.719 kr. ulatuses, milliste liikumise kohta ei seata kokku eelarveid. Need kapitalid ja fondid on näidatud üksikasjalikult riigi eelarve eelnõu seletuskirja juurde lisatud tabelis, kogusum-

mas 32 miljonit krooni, ja peale selle erilisas, kus neid on 6.436 kr. ulatuses. Pean tähendama, et eelnimetatud kapitalide ja erisummade hulgas ei ole märgitud põllutööministeeriumi maa- korralduse ja metsade peavalitsuse operatsiooni fondi 2.443.000 kr. ulatuses.

Käesolev riigi eelarve eelnõu tuli kokku seada võrdlemisi rasketes tingimustes selle tõttu, et praegusel valitsusel oli eelarve kokkuseadmiseks aega ainult umbes üks kuu. Loomulikult ei ole see aeg küllaldane selleks, et riigi eelarve eelnõu kokku seada vastavalt valitsuse tarvidustele. Sellepolest ei ole meie poliitiline kalender õnnelikult kujunenud, et temas on kriisiaegadeks ette nähtud novembri- ja detsembrikuu, mille tõttu igale uuele valitsusele jääb väga vähe aega riigi eelarve eelnõu kokkuseadmiseks.

Riigi eelarve eelnõu paistab esimesel pilgul võrreldes käesoleva aasta eelarvega suur olema. Sellest asjaolust, et esitatud eelarve-eelnõu umbes $1\frac{1}{2}$ miljardi sendi võrra suurem on eelmise aasta algeelarvest, on tehtud ekslikke järeldusi, nagu oleks eelarve-eelnõu sisult suurem, raskem ja tõstaks tunduvalt kodanikkude maksukoormat. See järeldus on täiesti ekslik. Eelarve kogusumma ei ütle meile iseenesest seda, kui suur on eelarve raskus ehk koormatus. Kui näiteks riigi ettevõtted arendavad oma tegevust jõudsalt, võib riigi eelarve kogusumma, kus riigi ettevõtete bruto-eelarved sees, tunduvalt tõusta, kuid see tõusmine võib isegi kaasa käia riigi eelarve raskuse vähendamisega, juhul kui valitsemise kulud vähenevad. Kui võtta näiteks võrdluseks 1927./28. a. eelarve tegelikke kulusid, siis ületavad need riigikontrolli kokkuvõtte järgi kaugelt käesoleva riigi eelarve eelnõu kogusumma. Nimelt kavatses riigikontroll teha Riigikogule ettepaneku, kinnitada 1927./28. a. riigi eelarve täitmise aruanne kogusummas Kr. 114.293.390. — ulatuses, seega tervelt 18.481.844 krooni suuremas summas, kui seda on käesolev riigi eelarve eelnõu. Puudutamata jättes sisulikult riigikontrolli ettepanekut, võin niipalju öelda, et selline suur 1927./28. a. eelarve täitmise arvestus on teataval määral põhjendatud.

Õige pildi riigi eelarve suurusest ning raskusest annab õieti alles riigi eelarve ümberkorraldatuna netto-eelarve kujul. Eelmise aasta eelarve läbirääkimistel püüdsin mina juhtida Riigikogu liikmete tähelepanu sellele, et eelarvete statistilistel võrdlemistel peab olema ettevaatlik ja käsutama teatavat meetodit, mis seisab selles, et eelarvetest kõrvaldatakse riigi ettevõtete bruto-summad, jättes riigi eelarvesse ainult kas riigikassa juurdemaksud tähendatud ettevõtetele või ettevõtete puhtakasu-

summad, mis makstakse riigikassale. Alles bruto-summadest sarnaselt puhastatult võib eelarvet käsitada võrdlemiseks ja kodanikkude maksukoormatuse väljaarvamiseks. Riigi statistika keskbüroo kuukirja viimases numbris on statistika keskbüroo abidirektor Tooms'i poolt avaldatud huvitav uurimistöõ, kus kirjeldatud meetodi abil selgitatakse Eesti riigi eelarvete koosseisu ja kodanikkude maksukoormatust. Materjalina on käsitatud 1925., 1926./27., 1927./28. a. a. riigi eelarve täitmise aruanded. Ma ei hakka nimetatud uurimise tulemusi teile siinkohal ette kandma, küll aga pean tarvilikuks oma edaspidises seletuses kinni pidada nimetatud kirjatöös käsitatud eelarve analüüsimise meetodist, et kindel alus luua eelarvete võrdlemiseks.

Kui meie arvestame välja käesoleva riigi eelarve eelnõu netto-summa, siis ulatub see 69.418.263 kroonile. 1927./28. a. riigi eelarve täitmise aruande netto-summa oli 63.591.000 krooni, seega on käesoleva aasta riigi eelarve eelnõu netto-summa suurem 5.827.000 krooni võrra, see on umbes sama summa võrra, mis käesolevas riigi eelarve eelnõus ette nähtud uute raudteede ehitamiseks, nimelt 5.609.000 krooni. Kuid sealjuures on esitatud eelarve-eelnõusse paigutatud uue summama riigiametnikkude teenistusevanuse tasu ümmarguselt 1.600.000 krooni. Selle summa eelarvesse võtmine oli möödapääsematu, sest riigiametnikkude teenistusevanuse tasu maksmapanemise kavatsusest on eelmiste valitsuste poolt kõneldud juba mitme aasta jooksul. On arusaadav, et selle teostamise venitamisel ükskord ometi lõpp peab olema.

Peale selle on juurde tulnud mitu miljonit krooni uusi kulusid, mis tingitud seaduste, eriti vahepeal maksmahakanud uute seaduste täitmisest. Sellega on selge, et käesolevas riigi eelarve eelnõus on saavutatud, võrreldes 1927./28. a. valitsemise kuludega, suur kokkuvõtte, mis on võimaldanud paigutada eelarve-eelnõusse peale seadustest tingitud kulude rea väljaminekuid laialiste rahvahulkade kultuurilise ja sotsiaalse olukorra tõstmiseks ning majanduseelu ülesehitamiseks, hoides eelarve sellejuures 1927./28. a. netto-eelarve tasapinnal.

Kui võrrelda esitatud eelarve-eelnõu käesoleva aasta riigi eelarvega, siis peab loobuma võrdlusest ainult viimase algeelarvega, põhjusel, et selles puudus terve rida möödapääsematuid kulusid, milliseid tuli lubada lisaelarvega nr. 1. Nagu teada, ulatus Riigikogu poolt vastuvõetud lisaelarve nr. 1 kogusumma 9.632.476 kroonile, mis oma erakordses suuruses selgesti tõendab seda, et riigi algeelarve oli kokku seatud kunstlikult väiksemalt, kui

see võis olla. Nimelt puudusid seal peale asundusekapitali summade laenu või operatsiooni fondide krediitid, olles ajutiselt paigutatud depoiit- ja riigi hoiukassa summadesse, siis toetused omavalitsustele õpetajate palkade maksimiseks j.n.e.

Kui käsitada koos tänavust algeelarvet ja lisaeelarvet, mis antud juhul täielikult õigus-
statud, siis kujuneb pilt sootu teiseks, kui ta esimesel pilgul paistab. Loobudes eksiteele viivate riigi eelarve brutto-summade võrdlemisest, arvestame välja käesoleva aasta riigi eelarve — ühes lisaeelarvega — netto-summa. See summa on Kr. 63.743.000. — seega suurem kui 1927./1928. a. netto-eelarve. Lisame sellele summale juurde kulude suurendamised esitatud riigi eelarve eelnõus, mis on tingitud maksvate seaduste täitmisest, nagu pensionid, õpetajate palgad, välisinduste palgad, piirivalves teenijate tasu tõstmine, avalikud maksud riigi kinnisvaradelt, Riigikogu valimised, varustus riigiteenijatele, riigi võlad, maanteede parandamine, erakorralises eelarves mitmesuguste seadustega ettenähtud kulud raudteede ehitamise, rannasadamate korraldamise, Peipsi veepinna alandamise, lennuvarustuse muretsamise ja muudel aladel, samuti möödapääsematud kulud piirituse sisseostu alal, kus eelmise valitsuse poolt oli suurem hulk piiritust eelmisest aastast tunduvalt kallima hinnaga — 8,50 senti asemel 10,25 senti kraad — tellitud, mis tõstis üksi kulusid tervelt 1.018.000 kr. ulatuses. Kogusummas saame tervelt Kr. 6.280.000. — uusi kulusid, mis tulid möödapääsemata paigutada riigi eelarvesse. Kui siia juurde arvata veel Kr. 1.559.000. —, mis läheb riigiametnike teenistusevanuse tasu maksimiseks, siis saame uusi kulusid, võrreldes käesoleva aastaga, Kr. 7.840.000. —. Kui see summa juurde lisada käesoleva aasta netto-eelarvele, siis saame Kr. 71.583.000. —. Käesolev eelarve-eelnõu ulatub aga ainult 69.418.000 kroonini, — on seega väiksem Kr. 2.164.000. — võrra. Kuid sellejuures on käesolevas eelarve-eelnõus peale minu poolt märgitud seadustest tingitud kulude suurendamiste ja riigiametnikkude teenistusevanuse tasu rida teisi suuremaid kulusid rahva kultuurilise ja sotsiaalse olukorra tõstmiseks, näiteks maaparanduse, ühispiimatalituste, kalameeste, elukorterite ehitamise laenu; siis toetused omavalitsustele hoolekande alal, suuremad kultuurilised toetused põllumajanduse ja hariduse alal j.n.e., millised käesoleva aasta eelarves kas üldse puudusid või olid esindatud väiksemate summadega.

Seda kõike silmas pidades peab tunnistama, et esitatud riigi eelarve eelnõus on teostatud,

hoolimata välisest suurenemisest, tõelikult tunduv kokkuhoid, mis võimaldanud eelarvesse paigutada peale seadustest tingitud kulude rea tarvilikke kulusid, sealjuures hoides riigi eelarve tasapinda hulga madalamal, kui see oleks olnud nimetatud kulude mehaaniliselt juurdelisamisel.

Ma ei pea tarvilikuks hakata üksikasjalikult põhjendama riigi eelarve kulusummasid, sest et sellekohased seletused on olemas minu seletuskirjas riigi eelarve eelnõu juurde ja viimase põhjendusteosas.

Peatun lühidalt ainult mõne tähtsama summa juures. Suuremaks uueks summaks riigi eelarve eelnõu erakorralises osas on uute raudteede ehitamise krediit 5.609.000 kr. Selle summa kavatseb valitsus katta 1.000.000 kr. ulatuses tikutrusti ühekordsest maksust ja 4.600.000 kr. ulatuses tikutrusti kaudu saadavast välislaenust, mille tegemiseks Vabariigi Valitsusele Riigikogu poolt volitus juba antud. Sellega ei saa uue raudtee ehitamise krediiti lugeda nende hulka, mis lasuksid käesoleval aastal uue koormana maksnikkude õlgadel. Küsimust kõrvale jättes, kas just teatavate uute raudteede ehitamine ratsionaalne on, sest Riigikogu on asja otsustanud, tahaksin paari sõnaga tutvustada lugupeetud Riigikogu liikmeid teedeministeeriumi kavadele selle kohta, kuidas tahetakse ehitusel olevate uute raudteede ehitamist teostada, millele vastavalt on sõlmitud juba üksikud kokkulepped ettevõtjatega. Eelarve-eelnõu krediidi kogusummas on ette nähtud Tartu-Petseri laiarööpalise raudtee ehitamiseks Kr. 3.157.000. — ja Rapla-Virtsu kitsarööpalise raudtee ehitamiseks ning veereva koosseade soetamiseks Kr. 2.452.000. —.

Mõlemate raudteede ehitamine on kavatsatud teostada 4 aasta jooksul.

Tartu-Petseri liinil peab 1929. aastal tehtud olema mullatöid I. XI — 60% ja sildu I. XII — 70%. Mullatööd ja sildadeehitused sel liinil peavad lõpule viidama 1. juuliks 1930. et võiks alata rööbaste mahapanemist ja ballasteerimise töid ning lõpetada neid 1. X 1930. Kõik ehitusetööd peavad olema sellel liinil lõpetatud 1. oktoobriks 1931, mil ette nähtud ajutise liikumise avamine, kuna arvete lõpetamine ettevõtjatega teostuks 1932.a.

Rapla-Virtsu liinil peab 1929. aastal olema tehtud mullatöid I. XI — 70%, metsaraiumist 100% ja sildu samaks ajaks 70%. Rööbaste mahapanemiseks ja ballasteerimiseks peab see liin valmis olema 1. juuniks 1930, ning need tööd lõpetatud 1. septembriks 1930, et aasta lõpul võiks avada ajutise liikumise. Lõpparved ettevõtjatega õiendatakse 1931. aastal.

Selle töödekäigu järgi oleks krediitide kasutamise kava järgmine:

1928./29. aastal	—	Kr.	1.308.000.—
1929./30.	„	„	5.609.000.—
1930./31.	„	„	2.705.000.—
1931./32.	„	„	1.500.000.—

Kokku Kr. 11.122.000.—

Riigiametnikkude ja -teenijate teenistusevanuse seaduse maksmapanemise tarvidusest kõnelesin juba.

Uueks summaks riigi eelarve eelnõus on ka toetus omavalitsustele Hoolekande seaduse teostamiseks. Ettenähtud krediite kavatakse välja anda eeskätt lastehoolekande peale. Rääkimata möödunud ikalduseaasta raskest mõjust, mis paratamata suurendab viletsust ja puudust, sellega ühes ka vajadust suurendada hoolekandelist abi, on lastehoolekanne ala, mis juhul, kui summasid tarvitatakse ratsionaalselt, riiklikult häid tagajärgi annab. Moõdsa hoolekande nurgakiviks on kujunenud just lastehoolekanne, sest on äratundmisele jõutud, et mida enam kantakse hoolt laste, üldse noorsoo eest, seda vähem on tarvis kulukamat hoolt kanda töövõimete ja haigete ning vanade eest. Mida suuremaid summasid antakse lastehoolekandele, seda enam hoiab riik kokku kohtute, vangimajade, haigemajade, hullumajade ning vaestemajade alal. Hoolekande summade suurendamine on pärastsõjaaegse Euroopa üldnähtuseks; võib öelda, et meie oleme kultuurriikidest sellel alal kaugele maha jäänud.

Sotsiaalala, kus ette nähtud summade suurendamisi 1927./28. a. netto-eelarvega võrreldes 1,3%-st — 1,7%-ni, on ka tervishoid, eriti tiisikuse vastu võitlemine, milline haigus on meil rahvuslikuks nuhtluseks, röövides igal aastal järjest tõusva arvu inimeselusi, näiteks 1923. a. — 2032, 1927. a. juba 2826 surnut. Suures enamuses on tiisikusse surijad just tööjõulises küpses eas. Meil on surevus üldiselt suur nii laste kui ka vanade juures, mille vähendamine on üksi juba rahva väikese loomuliku juurdekasvu seisukohalt esimese järgu tähtsusega ülesanne. Lisan vahemärkusena juurde, et riigi statistika keskbüroo andmeil Eesti riigi elanikkude arv 1926. a. ja 1927. a. üldse enam ei kasvanud, sest et liiga väike loomulik juurdekasv ei suutnud enam katta väljarändamist — 1926. a. — 2.426, 1927. a. — 2.322 inimest.

Viimane asjaolu tuletab omakorda meelde hädalist vajadust suurendada töövõimalusi. Silmas pidades möödunud aasta ikalduse rasket mõju, pidas Vabariigi Valitsus tarvilikuks ka riigi eelarve korras suurendada töövõimalusi, eriti püsivate väärtuste loomise alal. Kui kõrvale jätta asunikude ehituselaenu,

näeb esitatud riigi eelarve eelnõu ette mitmesuguseid ehituse, maaparanduse ja muid töid umbes kaks korda suuremas ulatuses, kui käesoleva aasta eelarve ühes lisaeelarvega. Kui arvestada, et pool osa sellekohastest krediitidest läheb tööjõu palkadeks ja kui võtta ehitusetöölise keskmiseks palgaks 340 senti päevas, siis annaks eelarve-eelnõu tööde krediitid umbes 5.000 töölisele kogu aasta tööd.

Silmapaistvaks asjaoluks käesolevas riigi eelarve eelnõus on Riigivanema eelarve suurendamine, mis tuleb sellest, et riigi eelarvesse on paigutatud Vabariigi Valitsuse ja Riigivanema käsutuses olev summa 150.000 kr. ulatuses. Praegune Vabariigi Valitsus ei pidanud õigeks senist korda, kus Vabariigi Valitsus võttis ise omale summasid Eesti panga puhaskasust, kasutades panga peakoosoleku õigusi. Läänud aastal oli see summa näiteks 250.000 kr. Praegune Vabariigi Valitsus peab võimalikuks võtta oma kasutada mitmesugusteks erakorralisteks ülesanneteks teatavaid summasid ainult Riigikogu volitusel. Selle tagajärjel ei suurene sugugi eelarve koormatus, sest et vastava summa võrra suureneb eelarve tulude osa Eesti panga puhaskasust.

Uudiseks on eelarve-eelnõus ka 2-krooniliste hõberahade väljalaskmise kavatsus vastavalt Rahaseadusele. Ka see operatsioon, nagu üldse uue vahetuseraha valmistamine, väljalaskmine ja vanade likvideerimine peab põhimõttelikult nii kulude kui ka tulude osas läbi käima riigi eelarvest. Vahetuseraha väljalaskmisel kavatakse valitsus ära hoida asjatuid kulusid liiga suure hõbemassi rahadesse paigutamisel, mis rahaliikumise ilma tarviduseta riigile liiga kulukaks ja rahad ise liiga suureks teeks. Ühenduses sellega tuleb revideerimisele ja otstarbekohasemale ümberkorraldamisele kogu seniste valitsuste poolt kindlaksmääratud vahetuserahade süsteem.

Kui silmitseda Eesti riigi eelarvete summade liikumist aastast-aastasse, siis paistab silma järjekindel kogusummade ja üksikute krediitide kasv. Kasvavad möödapääsemata õpetajate, kohtunikkude ja üldse riigiteenijate palgad, pensionid, koolide ülalpidamise kulud ja mitmed teised kulud. Et see tõus riigi eelarvet raskesse seisukorda ei asetaks, ja et leida tarvilikus ulatuses summasid teisteks rahva kultuurilise ja sotsiaalse olukorra tõstmiseks ja majanduseelu ülesehitamiseks, on hädavajalik niipalju kui vähegi võimalik vähendada ebaotvaid valitsemisaparaadi ülalpidamise ja ühtlasi ka riigikaitse kulusid. Ei saa salata, et teatavaid tagajärgi on sel alal aasta-aastalt kätte saadud. Kuid suuremaid tagajärgi saaks sel alal tulevikus kätte Tallinnas, kus asuvad keskasutused, ainult siis, kui oleks võimalik ka ruu-

miliselt koondada riigiasutusi. Praegu on isegi mõni peavalitsus, kõnelemata ministereiumidest, laiali pillatud mitmes kohas mööda linna, mis tunduvalt takistab tööd ja teeb kallimaks ka asjaajamise. Üksi eraruumide üüriks makavad riigiasutused Tallinnas aastas umbes 144.000 kr. Seda silmas pidades on Vabariigi Valitsus otsustanud suurema riigiasutuste maja ehitamise eeltöödele asuda, mille võimaldamiseks on eelarve-eelnõus ette nähtud väike krediit 20.000 kr. Sarnase maja ehitamine aitaks muu seas lahendada ka korterikitsikust Tallinnas, sest vabaneks hulk riigiasutuste all olevaid elukortereid.

Mis puutub riigi eelarve eelnõu tulude osasse, siis on need arvestatud nii 1927./28. eelarve-aastas, kui ka 1928. kalendriaastas tegelikult sissetulnud tulude andmete põhjal. Ühtki maksu pole kõrgendatud. Suurem tulu piiritusemonopolist ja tollidest riigi eelarve eelnõus on tingitud ainult tähendatud tulude täpsemast väljaarvamisest. Nagu seniste eelarvete kogusummad näitavad, on nii piiritusemonopoli kui ka tollide tulud tegelikult ületanud eelarvete kalkulatsioonid. See on teataval määral andnud ebatäpse pildi riigi eelarvetes tollide ja piiritusemonopoli, üldse kaudsete maksude tõelisest sissetulekust. Ma arvan, kui käesolevast riigi eelarve eelnõust on kõrvaldatud aastaidkestnud ebaõige eelarve tasakaalustamine nõندانimetatud „krediitide ülejääkide“ kujul, siis ei ole erilist vajadust tulu osas jätta reservi kaudsetesse maksudesse. Eelarve selguse seisukohalt on soovitav võimalikult õigemalt pilti anda riigi tulude koosnemisest. Pealegi on käesolev riigi eelarve eelnõu kokku seatud põhimõttel, et selle vastuvõtmisega peaks langema ära vajadus Riigikogul määrata uusi suuremaid krediite lisaeelarvetega, nagu see aset leidis käesoleval eelarve-aastal. Lisaeelarved on meie oludes küll möödapääsematud, kuid riigi majapidamise seisukohalt on soovitav, et need oleksid võimalikult väiksed ja sisaldaksid ainult ettenägematuid kulusid ning oleksid kaetud võimalikult kas ettenägematute tuludega või kulude kokkuhoiuga.

Mis puutub piirituse monopoli tuludesse, siis ei tähenda tulude suurendamine piirituse monopolist seda, et valitsusel oleks kavatsus tõsta piirituse hinda või hakata eriti levitama viina tarvitamist. Nagu tähendasin, on käesoleval juhul tegemist ainult täpsema tulude eelarvesse paigutamise senise tarvitamise normi ja seniste tulude alustel.

Viinahinna viimane tõstmine jaanuarikuu alul 10 sendi võrra $\frac{3}{4}$ -liitriliselt pudelilt lisaks eelmise valitsuse poolt läinud aasta kevadel teostatud viinahinna tõstmisele 20 sendi ula-

tuses $\frac{3}{4}$ -liitriliselt pudelilt, sündis Riigikogu poolt jõulu eel vastuvõetud seaduse alusel ainult omavalitsuste kasuks. Ei ole olnud märgata, et läinud aastal teostatud viinahinna tõstmise tagajärjel oleks tunduvalt suurenenud salakaubitsemine viinaga. Loodame, et piirivalves teenijate olukorra parandamine ja neile kiiremate liikumisabinõude kättemõtmine annab rahuldavaid tulemusi piirituse salase sisseveo vastu võitlemisel ja aitab kindlustada riigile ettenähtud sissetulekuid piirituse monopolist. Piirituse omahinna alandamiseks tuleks jätkata viinavabrikute arvu vähendamise tendentsi.

Üle minnes maksude juurde tuleb kõigepealt tähendada, et rohkem kui teiste küsimuste juures peab siin hoiduma liialdustest. Seda nimelt meie maksumoraali pärast. On maid, kus riiklik kohusetunne saanud traditsiooniks, Inglismaa näiteks, kus demagoogia sellepärast pole suurt tähendust maksumoraali langetamisel. Meil sellevastu pole riiklikul kohusetundel veel tarvilikku pidet, meie rahva hingelus on veel rohkesti raskest võõravõimu all elamise ajast päritud jooni, mis kisuivad varjamisele, salgamisele. Maksukohuslaste autosugessioon maksukoorma väljakannatamatust rõhumisest haarab kergesti kinni avalikkudest süüdistamistest sel alal. Küsimus tuleb sellepärast lahendada võimaliku objektiivsusega.

Meie leiame eelarvest kõigepealt makse, mis vastavad teoreetiliselt meie aja vahetusmajanduse printsiibile ja põhjenevad vastutasule kodanikkudele kasuks tulnud riigiasutuste toimingute eest. See osa makse, tempelmaks, lõivud ja tasumaksud, moodustavad eelarves 5 miljonit 575 tuhat krooni, 1928./29. a. — 4.523.000 krooni. Sisult pole need maksud meil aga ühtlased ja ei vasta täiesti lõivude teoreetilisele mõistele. Nimelt sisaldavad tempelmaksu II ja III osa tariifi numbrid mitmesuguseid tsiviilelu tehinguil võetavaid makse ja moodustavad selle osa meie maksusüsteemist, mida sakslased nimetavad Verkehrssteuern. Kuid ka selle juures pole meie lõivutulud relatiivselt väga suured ja kõiguvad umbes välismaa keskmise tasapinna ümber. Tänavusest eelarvest moodustavad need 8% tulude kogusummast, 1928./29. a. netto-summadest samuti 8%. Välismaadel moodustavad need arvud — Preisimaal 6,6%, Britis 9,7%, Tshehhimaal 16,2%, Soomes 7,4%, Taanis 7,2%.

Meie eelarve valus küsimus algab kaudsetest maksudest, mida võetakse tollide ja aktsiiside näol. Kaudsed maksud on väheste eranditega edasi veeretatavad maksud ja jagunevad tarvitajate kodanikkude vahel arvestamata nende maksuvõimega. Mida üldtarvi-

tatavam on maksustatav aine, mida suurem kodaniku perekond, mida väiksem ta tulu, seda suurema protsendi moodustab kaudne maks kodaniku eelarvest. Mida suurem kodaniku tulu, mida väiksem ta perekond, seda tähtsusetuma osa moodustab maks kodaniku eelarvest. Sellelt seisukohalt võime öelda, et kaudne maks on kodanikkude maksuvõimele vastandsuunaliselt progressiivne, ümberpöörduvalt sellele, mida nõuab meie õigluse tunne. Kaudsed maksud moodustavad meie tänavuses eelarves 36,8% kogu netto-tuludest. 1927./28. aasta eelarve täitmise aruande järgi oli see 38,2% kogu netto-tuludest. Siinjuures peame tegema aga väikesed parandused piiritusemonopoli puhaskasu suhtes. Piiritus ja viin pole küll tarbeained, kuid rahva harjumuseks kasvanud halb kirk alkoholi järele on loonud olukorra, kus alkohol end sama jõuga peale surub, nagu mõni esimese järgu tarve. Majanduslikult seisukohalt lasuvad piiritusemonopoli summad sellega täiel määral tarvitaja õlgadel ja sarnanevad oma majanduslikkude avalduste pooldest kaudsetele maksudele, tollidele ja aktsiisidele. Sellepärast võime kaudsete maksude summale juurde arvata piiritusemonopoli netto-tulu. Nii saame kaudseid makse kokku 36.256.000 kr. See summa moodustab 53,3% kogu netto-tuludest.

Käesolevas riigi eelarve eelnõus tuli kahjuks loobuda põhjalikumast tollide ümberkorraldamisest. Ühelt poolt on selleks põhjust andnud läbirääkimised Lätiga tolliuniooni lepingus ettenähtud ühtlase tollitariifi väljatöötamiseks, mille tõttu meil raske oleks oma tollisüsteemi lähemal ajal autonoomselt ümberkorraldada. Teiseks nõuab riigi eelarve ümberkorraldamine kaudsete maksude koormatuse vähenemise sihis püsivat kokkulepet parlamendis, kui seda võimaldab praegune Riigikogu oma tegevuse lõpupäevil.

Riigi eelarve ümberkorraldamine minu poolt tähendatud sihis nõuab aastaid ja seda võib hakata viljakamalt teostama alles uus parlament. Käesolev ikaldusest kannatanud majanduseaasta nõudis edasilükkamatuid kulusid rahva sotsiaalse olukorra parandamise sihis, mille tõttu tuli senistest kaudsetest maksudest saadud tulusid ajuti kasutada tähendatud kulude katteks.

Mis puutub otsekohestesse maksudesse, siis, nagu näevad Riigikogu liikmed, on otsekoheste maksude alal ettenähtud eelarve-eelnõus tunduv alandamine. See on tingitud läinud aastal Riigikogu poolt vastuvõetud Ärimaksu seadusest ja Riigikogus praegu arutamisel olevast juriidiliste isikute maksuseadusest. On ette nähtud vähem tulusid ka tulumaksust, osalt ikalduse pärast, kuid pea-

asjalikult tulumaksu ümberkorraldamise põhjusel, mis asjas praegu seaduseelnõu arutamisel Riigikogu rahaasjanduse komisjonis.

Tulumaksu alandamise juures peab pidama silmas asjaolu, et sellega omavalitsused ei asetataks seisukorda, kus neilt tulumaks võetakse, kuid midagi asemele ei anta. Tulumaksu alandamise juures tuleb tasuda omavalitsustele tulumaksu alandamisest tingitud puudujääk. Selle tagajärjel ei tule tulumaksu ümberkorraldamisel silmas pidada mitte ainult otsekohest riigikassa tulude vähenemist, vaid ka seda summat, mis tuleb tasuda omavalitsustele.

Kuna meie omavalitsuste tulude hulgas esineb veel sarnane ebaõiglane maks, nagu seda on isikumaks valdades ja alevites, siis tuleb riigi otsekoehete maksude ümberkorraldamisel pidada silmas asjaolu, et see sünniks tarvilikus kokkukõlas omavalitsuste maksude reformiga. Öieti ei ole sellepärast mõeldav põhjalik riigimaksude ümberkorraldamine enne kui ei ole selgusele jõutud omavalitsuste maksusüsteemi kohta. Igatahes pean ma enneaegseks ja ebaküpseks sarnast tulumaksu omaette ümberkorraldamist maksunormide järsu alandamise sihis, nagu seda kavatses minu eelkäija, pealegi kui see oleks äärmiselt raskesti teostatav riigikassa seisukohalt. Tekiks täiesti ebaloomulik seisukord, kus üleriiklik tulumaks annaks ligikaudu sama summa riigile, kui isikumaks valdadele ja alevitele.

Öieti peaks tulumaks olema tähtsamaks kandvaks maksuks otsekoehete maksude hulgas. Meie tulumaks ei rahulda aga neid nõudeid. Vaatleme tulumaksu vahetõrki üksikute tulu liikide järgi kuukirjas „Eesti statistika“ nr. 77 — 1928. a. toodud andmeil. Palgalistelt saadud tulumaksu summa kujundab 32,5% kogu tulumaksust. Tegevusealaliselt iseseisvalt saadud summad moodustavad 67,5%. Kuid need arvud peaksid muutuma veel esimese suurenemise sihis, sest et iseseisvate hulka on arvatud näiteks sarnased iseseisvad ettevõtjad, kes ei tarvita palgalist tööjõudu ja kelle poolt tarvitatud kapital on tähtsusetu tööjõu rakendamisega võrreldes, näiteks iseseisvad kingsepad, rätsepad j.n.e. Sarnastelt maksnikudelt saadud tulumaks tuleks välja eraldada iseseisvalt saadud tulumaksu summast 4,9% võrra. Kui meie kokku võtame, palgaliste tulumaksu summa põllumajanduse, tööstus-kaubanduse, transpordi ning muudelt tööaladelt ja siia juurde arvame riigi- ja omavalitsuste ametnikudelt ning vabadelt elukutsetelt saadud tulumaksu summad, siis saame kogusummas 124.414.000 senti, mis moodustab tervelt 38,1% kogu saadud tulumaksust. Siia juurde arvates veel eelkalku-

leeritud 4,9%, saame 43,0%, mis näitab töötulu arvel saadud tulumaksu. Ülejäänud 57% jaguneb põllumajadajate, kaubandus-tööstus, transpordi ettevõtjate ja sarnaste iseseisvate ettevõtete vahel, kelle elukutse jäänud selgitamata.

Mis puutub maksustamisele kuuluvasse tulusse, siis võib selle vastavalt tuluallikatele jagada kolme pealiiki, esiteks kinnisvarad, kuhu kuulub peamiselt põllumajanduse maksustamine, teiseks äriine ning tööstuslik tegevus ning teenistus kapitalist ja kolmandaks isikliku tööjõu müümine, kuhu peale teenistuse- ja töötasu kuulub veel tulu elukutselise tegevusest. Riigi statistika keskbüroo kokkuvõtte järgi osutub suuremaks viimane, andes 46,3% kõigist saadud tuludest; järgmiseks suuruse poolest oleksid tulud kinnisvarast 41,1%-ga, mille moodustavad peaaesjalikult tulud põllumajandusest. Kaunis väike osa on nende mõlema liigi kõrval tulu kapitalist, ärist ja tööstusest, mis kõigest 13,8%. Kui meie nende arvude üle järele mõtleme, tuleme otsusele, et meil tõenäolikult teatav osa tulu maksustamiselt välja libiseb. Ei ole ju ometi võimalik, et maksuvabast, deklareerimisele mittekuuluvast määrast üleulatuvad töötulud tõusevad 46,3%-ni kõigest maksuks konstateeritud tulust, 13,8% kõrval, mida annab kapital ja äri.

Tõenäolikult on tulude konstateerimine äri ja kapitali alal ebatäpne. See tähendab, et meie tulumaksu tehnika on nõrk, mille tagajärjel seadusekohane maksustamine ei teostu. Meie jõuame samale tulemusele, mida väljendas Austria riigipäeva liige dr. Renner juba käesoleva sajandi algul: „Palgatulud maksustatakse täpselt, tulud ärist ja kapitalist libisevad aga rohkel määral läbi sõrmede“.

Valime tulu varjamistest tüübilisemad näited.

1) Keegi kaupmees deklareeris oma läbimüügi Kr. 3.764.— peale. Raudteejaama andmeil selgus aga, et nimetatud kaupmees oli raudtee kaudu välja saatnud metsamaterjali Kr. 97.320.— väärtuses. Kohapeal oli ta metsa müünud Kr. 22.680.— väärtuses. Seega ulatus läbimüük Kr. 120.000.— peale. Varjamine ulatus Kr. 116.236.— peale.

2) Keegi teine deklareeris läbimüügi Kr. 32.069.— peale. Jaoskonna komitee tõstis summa Kr. 80.000.— peale. Hiljem selgus, et nimetatud äriees saatis puumaterjali välismaale ainult ühe sadama kaudu Kr. 239.050.— eest.

3) Suurärimees teatab oma läbimüügi olevat Kr. 23.000.—. Tolliameti andmed näitavad, et see äriees saatis välismaale üksi

nahku ja jõhve Kr. 150.000.— eest. Läbimüük kodumaal jäi täiesti saladuseks.

4) Suurvahetalitaja-ärimees deklareerib läbimüügi Kr. 60.000.— peale. Arve ei ärata kahtlust, ja maksustamine sünnib selle arvu kohaselt. Hiljem selgub, et see äriees on ainult kahele äriale müünud kaupa Kr. 122.739.— eest.

5) Suuräri direktor varjas oma kinnisvara maksuasutuste eest tervelt kolm aastat, mille eest tuli maksta maksu Kr. 4.673.—. Ainult juhuslikult selgus varjamine neljandal aastal.

6) Suurärimees varjas kaua aega aurulaeva olemasolu ja tulu sellest, kuni viimaks asi avalikuks tuli ja aastamaks Kr. 12.821.— määrati.

Sarnaseid näiteid võiks tuua veel palju. Kõik esitatud andmed on sarnased, mis lõplikult korraldatud, kindlaks tehtud ja ei ärata mingit kahtlust.

Võiks vast üldiselt veel märkida, et ka äriiraamatutes püütakse maskeerida õigeid arve. Nii varjas näiteks üks suuräri tõelikke summasid sel teel, et mitte kõiki ekspeditsiooni arvel saadud summasid ei kandnud ekspeditsiooni arvele, vaid kellegi välismaal asuva isiku nimele, mille põhjal saadi aastas maksu Kr. 19.084.— võrra vähem. On ette tulnud „de facto“ ja „de jure“ raamatupidamisi j.n.e.

Saksamaal on maksuametkondadel käsutada Reichsabgabenordnung'iga antud õigused. Selle seaduse § 162. p. 10, mis näeb ette sundusliku perioodilise äri ja äriiraamatute kontrolli suurärde juures iga 3 aasta tagant, annab häid resultate. Selle revisjoni põhjal tuleb päevavalgele ligi 22% maksustatavast tulust. Kui juba sellise kontrolli võimaluse puhul varjamine nii suurelt esineb, siis tarvitseb ainult kujutleda, missugustes piires esineb varjamine sarnase kontrolli puudumisel.

Et neid väärnähtusi tulude varjamise alal kõrvaldada, tuleb meil parandada tulude maksustamistehnikat.

Paralleelselt maksustamistehnika väljaarendamisele võib teostada ka maksuprotsendi vähendamist. Tšehhoslovakkia rahaminister prof. dr. Engliš ütles oma 1927. a. eelarvekõnes, et kui igatüks maksaks maksu seaduste kohaselt, siis võiks alandada maksumäära poole võrra, kartuseta vähendada sellega riigikassa tulust. Sarnast vähendamist hoiab tagasi tuluvarjajate tegutsemine. Nad sunnivad hoidma kõrgel maksumäära nende jaoks, kes ausad. Ootus, et ainult maksumäärade alandamine üksi kaasa mõjuks maksumoraali tõusule, on põhjendamatu illusioon.

Lõpuks tuleb veel märkida üht asjaolu. Iseseisvate — ettevõtjate — maksustatav tulu moodustab 49,5% nende kogutulust, mis

maksuametkonnale teatavaks saanud. Samal ajal tegevate palgaliste kohta käiv vastav protsendi arv on 34,9. Sellejuures ei tohi unustada juba eelpoolöeldud asjaolu, et palgatulud kindeldatakse täpsemalt ärituludest. Siiski ka sel juhul, kui mõlemi täpsus oleks võrdne, ei tohiks mõlemi arvude vahet — 14,6 — lugeda koormavaks ärituludele. Tsheh-himaal, kus äritulud kindeldatakse palju täpsemalt kui meil, on vastavad arvud: äritulude juures 59,4% ja töötulude juures 27,6%. Endises Austrias moodustasid samad arvud 57,9% ja 29,2%. Vahe on seega seal palju suurem, mis näitab, et mahaarvamised on meil fundeeritud tulude juures suuremad kui mujal, palgatulude juures aga vähemad.

Kui meie vaatleme edasi riigitulude liike, siis võime peatuda teatava rahuldusetundega riigi ettevõtetel. Netto-eelarves figureerib riigi ettevõtete puhaskasu 10.569.375-kroonilise summaga, mis moodustab tervelt 15% kogu netto-tulu eelarvest. Eksiarvamistest hoidumiseks tuleb tähendada, et siia hulka pole arvatud piiritusemonopoli puhaskasu. Riigi ettevõtete puhaskasu näitab tõusvat tendentsi. See võtab ka aluse kaebusteks meie tähtsamate riigi ettevõtete tulukuse puudumise üle. Riigi maad, metsad, hooned ja veed annavad eelarvesse puhaskasu 2.911.672 krooni ehk 4,1% netto-tulueelarve kogusummast. (J. Laidoner, põl: Aga nende varanduste omaväärtus, kas see on ka välja arvatud?) Sealjuures on nende varanduste tulukuse väljaarvamisel nende tuludest maha arvatud kogu põllutööministeeriumi metsade ja maakorralduse peavalitsuse kulud. Ma võin vahele tähendada, et nende varanduste tulukust ei arvestata kuskil nii, et neid käsitatakse kui elumaju, mis peavad teatava kõrge protsendi andma oma kapitalväärtusest.

Raudteed annavad 2.708.624 krooni puhaskasu ehk 3,9% netto-tulu eelarve kogusummast. Isegi post annab 1.104.095 krooni ehk 1,5% tulu netto-eelarvele. Muud ettevõtted ja varandused annavad kokku 2.587.928 krooni, mis moodustab 3,7% netto-eelarve kogusummast.

Eriti tulukas on posti-telegrahvi-telefoni alal telefon linnades, mille tõttu selle arendamine mitte üksi rahvamajanduse vaid ka riigikassa seisukohalt on soovitatav. Linna telefonivõrgu arendamine hõlbustab telefonivõrgu arendamist ka maal, võttes oma kanda osa kulusid.

Et saada täpse ülevaate meie üldisest maksukoormatusest, tuleb võtta arvele ka omavalitsuste osa selles koormatuses. Koos sellega võib vaadelda ka meie omavalitsuste tulusid üldse. Meil on enam-vähem täpseid

andmeid ainult 1926. aasta kohta. Valdade ja alevite tulud moodustasid sel aastal kokku 3.796.000 kr., ümmarguselt. Maksud moodustasid sellest tervelt 81,08%, summas 3.088.000 krooni. Vallad ja alevid omavad võrdlemisi vähe varandusi, tulud nendest ainult 4,21%, kuid veel vähem, peaaegu sugugi majanduslikke ettevõtteid — tulud neist ainult 0,81% kogutuludest. Toetusi saavad vallad ja alevivalitsused määral, mis moodustab 1,65% nende kogutulust — 62.000 krooni. Mitmesuguste segatulude protsent on õieti kõrge — 11,96%.

Maksudest domineerib esikohal isikumaks — 1.663.000 krooniga, mis kujundab 43,8% kõigist tuludest ja 53,85% maksudest. See näitab, et isikumaks on meie valdade ja alevite tulude tugi, — paraku maks, mis arvestab vähe kodanikkude maksu-kande võimega. Nagu riigi eelarves nii ka siin on tulumaks vähemaks tuluallikaks, olgugi esinedes valdades suuremas proportsioonis — 5,01% kogutulust, 6,17% maksudest. Kinnisvarade maks moodustab 15,79% kogutulust ja 19,42% maksudest. Võrreldes seda tululiiki tulumaksu ja teiste omavalitsuste maksudega näeme, et sellel maksul on üldse suurem reaalne tähendus meie omavalitsuste maksusüsteemis. Ta annab kaugelt rohkem sissetulekut, kui tulumaksu omavalitsuste osa. Kui meie tähele paneme, missuguse tähtsusetu osa moodustab kinnisvara maks riigi eelarves — umbes 0,4% kogutulust, siis võime teha järelduse, et tulevase omavalitsuste maksureformi üht tugevaks tuleks otsida kinnisvara maksu ülekandmisest omavalitsuste eelarvesse.

Kui meie võtame vaatlemisele maavalitsuste tulud, siis näeme samuti, et kinnisvara maks on siingi kaaluvama tähendusega, see moodustab 18,3% 1926. a. kogutulust. Kõik teised maksud moodustavad üksikult vähem tähtsa osa. Tulumaks annab ainult 10,5% kogutulust, ärimaks — 3,0%, muud maksud kokku — 2,5%, tulud varandustest — 2,1%, ettevõtetest — 1%, segatulud — 12,9%. Maavalitsused elavad suurelt riigi toetussummade kulul. Toetussummad annavad tervelt 49,3% kogutulust. Missugune ei oleks ka toetussummade arvel rahuldavatate kulude otstarved, see süsteem pole siiski päris loomulik. Emb-kumb — kas võtku riik otstarbekohasuse eeldusel teatavad kulud oma hoolde, või antagu maavalitsustele tulusid, mis võimaldaksid kulude rahuldamist ühises süsteemis ja omavalitsuste autonoomsuse kohaselt.

Linnade rahanduse seisukord näib olema üldiselt parem. Linnad ei vaja makse oma tarvete rahuldamiseks rohkem kui 54,7% määral kogutuludest. Linnad omavad varandusi,

mille sissetulek annab juba 7,8% kogutulust. Linnade ettevõtted annavad puhastulu 9,6% kogutulust. Ka linnas sammub maksudest esikohal kinnisvara maks — 20,4%. Tööstusekaubanduse maks annab linnades juba suuremat tulu — 16,6%, ka tulumaks annab relatiivselt enam — 9,8%. Linnade maksusüsteemi stabiliseerimine on seega palju kergem, kui teistes omavalitsustes.

Kui meie kokku võtame kõigi omavalitsuste üksuste maksud 1926. a. kohta, siis saame summaks 8.724.000 krooni. Eesti seisukoht riigi ja omavalitsuste maksude vahekorra suhtes on umbes sama mis Prantsusmaal, kus riik võtab endale umbes 79,0% maksutuludest. Rootsi võtab riigile 52,0% kogu maksutulust, Taani 50,0% ümber. Kui meie jaotame omavalitsuste maksusummad kodanikkudele, siis saame 1926. a. iga kodaniku kohta omavalitsuse makse kokku 7,82 kr. Riigimakse tuli samal aastal iga kodaniku kohta 31,11 kr., kokku seega makse 38,93 kr. Saksamaal moodustas see summa 1924. a. umbes 108 Ekr., Inglismaal 1925. a. 335 Ekr., Prantsusmaal samal aastal 112 kr. Täpsema võrdluspildi saaksime siis, kui meie kõrvu seame ülevaate rahvamajanduse aastatulust, millest võiksime arvestada maksukoormatuse selgitamiseks vastavad protsendi arvud. Kahjuks ei võimalda senised kalkulatsioonid veel seda. (J. Laidoner, põl: Siis tuleb tabel vastupidine.) Jah, vahekorrad muutuvad tunduvalt.

Nagu ma tähendasin, on käesoleva riigi eelarve eelnõu netto-summa 69.418.000 kr. Kuid meie avaliku elu korraldus maksab tunduvalt enam. Avalikkude kulude iseloomust ja koormatusest pildi saamiseks peame võtma arvele ka omavalitsuse kulud. Meil puuduvad kahjuks andmed käesoleva aasta kohta, võime kasutada ainult 1926. a. andmeid, mis riigi statistika keskbüroo poolt kokku võetud netto-eelarve põhimõtte alusel linnade, maavalitsuste ja alevite aruannete põhjal. Valdade suhtes oli rahaministeeriumil võimalik teha sama aasta eelarvete kokkuvõtet ainult bruto-summadest, mis pilti palju ei muuda, sest et valdadel on ettevõtteid vähem, mille tõttu netto-eelarved vastavad enam-vähem bruto-eelarvetele. Pean siinkohal tähendama, et meie ei ole kahjuks jõudnud niikaugele, et meil oleksid käsitada täpsed valdade eelarvete täitmise aruanded. Ei saa siin etteheiteid tegemata jätta vastavatele asustele, kes ei ole tarvilikku hoolt kandnud selle eest, et meie omaksime täpse pildi omavalitsuste kuludest.

Olevate kokkuvõtete järgi moodustavad omavalitsuste netto-kulud kokku 15.759.000

krooni, millest on 3.924.000 krooni valdade ja alevite osa, 4.868.000 krooni maavalitsuste osa ja 6.967.000 krooni linnade osa. Need on netto-summad. Brutto-eelarve summad on suuremad, eriti näiteks Tallinnas. Kui meie omavalitsuse kulude kogusummast riigi toetused maha arvame, saame ümmarguselt 14.000.000 krooni. See summa kujundab umbes $\frac{1}{5}$ riigi netto-eelarvest, arv, mis isendast eeldab õige väikest detsentralisatsiooni. See arvude vahekord näitab, et meil riigi keskvoim avalikkude ülesannete täitmisel esikohal seisab. Kuid sellest ei tohi siiski teha kiireid järeldusi vahekorra muutmise kasuks. Tööpolest pole ju iseenesest meie keskvoimigi õieti palju rohkem, kui Lääne suurriigi provintsi või suurlinna omavalitsus, millele lisanevad mõningad riiklikest ülesandest tingitud eritegevused ja kulud — välisesindus, sõjavägi, piirivalve. Meie maa ulatuse ja tingimuste juures ei oleks õige käsitada suurte maade tsentralistlikkude ja detsentralistlikkude võimukorralduste mõisteid.

Kui meie võtame vaatlemisele meie omavalitsuse algrakud — vallad ja alevid, siis näeme, et tervelt 27,7% nerde eelarvest kulub valitsemisorganite ülalpidamiseks. See arv on kõrgem hariduslikest kuludest, mis on 19,4% kuludest, ja hoolekandekuludest, mis kujundavad ainult 10,5%. Ka kapitalide paigutused ei tõuse valdades ja alevites üle 4,7%. Mitmesugused kõrvalised kulud, nagu tuletõrje ülalpidamine ja korraldamine, hoonete korrashoid, hoonete ehitamine, tulekinetus, maksud pensioni kapitalide heaks, vangide vedu ja ülalpidamine, võlgade tasumine ja nende protsent, ning hulk teisi kulusid, mis tingitud omavalitsuste tegutsemisest riigi ning oma huvides, nõuavad tervelt 35,7% valdade ja alevite eelarvetest. Maavalitsuste juures muutuvad vahekorrad. Seal kulub valitsemisorganite ülalpidamiseks ainult 9,8%. Kapitali kuludeks ainult 1,2%, tervishoiu kuludeks 7,5%, hoolekandeks 6,1%, põllumajanduse huvides tehtud kuludeks 6,2%, mitmesugusteks kuludeks 10,3%. Suuremateks kululadeks osutuvad hariduse ja teede korrashoidmise kulud, esimene moodustades 33,8%, teine 24,2%. Neil arvudel on siinkohal aga ainult relatiivne tähendus omavalitsuste eelarvete suhtes. Üldkoormatuse seisukohalt pole neil aga tähendust, kuna teede-korrashoidmise ja hariduslike ülesandeid teostatakse peaaesjalikult riigilt saadavate summadega. Vastavalt linnade ülesannete iseloomule muutuvad linnade juures ka kulude vahekorrad. Nii kulutavad linnad valitsemisorganitele ainult 5,6% kuludest, kapitali paigutuseks 13,9%, mitmeks riiklikeks üles-

anneteks 0,6%, heakorrale ja tuletõrjele 20,7%, tervishoiu kuludeks 17,2%, mitmesugusteks segakuludeks 2,1%. Haridus ja hoolekanne nõuavad: esimene 22,8%, teine 16,1%.

Kui meie koondame omavalitsuse 1926. aasta ja riigi 1929./30. a. vastavad kulusummad, siis selgub, et näiteks hariduse peale läheb aastas üldse umbes 12 miljonit 920 tuhat krooni, seega 15,4% kulude kogusummast. Mitmesugused sotsiaalkulud, nende hulgas hoolekanne, nõuavad meie avalikkudelt eelarvetelt kokku ümmarguselt 6 miljonit 700 tuhat krooni, seega 8,3%, millist kuluprotsenti ei saa pidada kõrgeks.

Peatun lõpuks meie majanduse olukorra juures. Rahareformi maksamahakkamisega tekkis läinud aastal õige optimistlik meeleolu, mis kestis kuni hilissügiseni. Selle meeleolu põhjuseks ei olnud ainult teadmine, et „kraanid“ on uuesti avatud, vaid osalt ka rida positiivseid nähteid. Ootamatul kombel oli maa ostujõud suurenenud ja sellega ühes elustus kogu äritegevus, niihästi ühistegelisel kui erakaubanduse alal.

Kuigi raske praegu täpselt hinnata, mil määral maa ostujõud tõusis uute suurte krediitide varal, mis läinud aasta jooksul maale voolasid, ja kuipalju oli seal tegemist maa suurema tarvitaja ja valmistaja — põllumehe — ostujõu kasvamisega, märgin mõned asjaolud, mis iseloomustavad meie praegust majanduslikku seisukorda, eriti rahanduse alal. Eelmise paari aasta jooksul olid Eesti panga laenud seisnud teatavasti surnud punktil, ja kui need ka õige vähesel määral kasvamist näitasid, siis seisis see kasvamine sisuliselt suurelt osalt protsentide juurdearvestamises. Vaevalt võib pärast 1924. aasta murrangut rääkida sellest, et Eesti pank oleks värskete krediitidega majanduseelu toinud. See seisukord muutus rahareformiga tunduvalt. Eesti pangas olevad laenud jaotati reformikava kohaselt läinud aasta algul kolme ossa. Ühed — A liik — ümmarguselt 26,7 miljonit kr., anti üle Vabariigi Valitsusele, teised — B liik — ümmarguselt 15,8 miljonit krooni jäid Vabariigi Valitsuse garantii alla Eesti panka samm-sammuliseks likvideerimiseks, ja kolmas osa — C liik — ümmarguselt 13,8 miljonit krooni, jäi likviid-laenudena täielikult Eesti panga oma arvele. A liigi laenud anti üle valitsemiseks uuestiloodud pikalaenu pangale, kes sai ühtlasi oma tegevusekapitaliks uute laenude väljaandmiseks 1927. aasta välislaenust £ 350.000 ehk ligi 6,5 miljonit krooni. Nende kolme liigi laenude arenemine oli aasta jooksul järgmine: A liigi laenud vähenesid peajasjalikult tagasimaksude kui ka pikalaenu panga ja maapanga kaudu hüpoteeklaenudeks konverteerimise teel 22,5 miljoni

peale. B liigi laenude summa oli 1. jaanuariks 1929 12,6 miljonit krooni, ja C liigi laenud seisis 19,3 miljonil. (K. Kornel, rhv: On vist suuremaks läinud.) C liigi laenud läksid suuremaks. Nii vähenes laenude kogusumma aasta jooksul 1,9 miljoni krooni võrra 56.300.000 pealt 54,4 miljoni kroonini. Kuid see ei olnud kogulaenude liikumine. Reformi tagajärjel avanesid uued krediidiiallikad pikalaenu pangas, riigi hoiukassas ja deposiitsummade tarvitamise alal. Pikalaenu panga laenud seisis läinud aasta lõpul 9,9 miljonil kroonil, millest suur osa oli saadud mitte panga oma kapitalidest, vaid uuesti mobiliseeritud krediidiiallikest. Eesti maapanga laenud kasvasid aasta jooksul kahe miljoni krooni võrra, missugune summa peajasjalikult realiseeriti pikalaenu panga põhikapitalist, deposiitsummade ja riigi hoiukassa arvel. Peale selle võttis maapank teatud hulga laene üle Eesti pangalt ja pikalaenu pangalt, kattes neid samuti oma pantlehtedega. Eesti hüpoteegipanga laenude kasvamine oli aasta jooksul 1,8 miljonit krooni, ja võib arvata, et ka sellest summast suurem osa on realiseeritud raha- ja pangareformi tagajärjel tekkinud vabade summade varal. Riigi hoiukassas seisis ta pantlehti käesoleva aasta algul nominaalväärtuses 1.200.000 krooni eest.

Kui üksi need krediitide kasvamisest kokku arvata, siis saame ümmarguselt 13,7 miljonit krooni laenude kasvamisest, millele veel juurde tulevad arvata riiklikud põllumajanduslikud laenud Eesti maapangast üle 2 miljoni krooni. See summa katab, nagu näete, 7—8 kordselt laenude vähenemise Eesti panga alal.

Et üldist pilti saada selle kohta, kuipalju uusi kapitale läinud aasta jooksul Eesti rahvamajandusse mobiliseeriti, tulevad märgitud laenude kasvamise summale juurde arvata käesoleva aasta jooksul era- ja ühispankadest väljaantud laenud, mis 11 kuu eest välja tegid 26,5 miljonit krooni. Võib tõenäolikuks oletada, et need uued krediidid olid läinud aasta majandusliku elavuse otsekoheseks põhjuseks.

Kahjuks puuduvad andmed era- ja ühispankade laenutarvitajate liikide kohta, millepärast on võimata teha kalkulasioone selle üle, missugustele aladele need uued krediidid voolasid. Igatahes on põllumajandus saanud: maapanga kaudu üle 4 miljoni krooni, pikalaenu panga kaudu 3,3 miljonit krooni, nii siis ainult neist allikaist üksi 7,5 miljonit krooni, juurde arvamata põllumajandusliku iseloomuga laene Eesti pangast. Peale selle on chitusetgevuse peale pikalaenu pank andnud Kr. 1.248.000.—.

Senikaua, kui ühenduses rahareformiga mobiliseeritud summased mahutati, kestis muidugi optimistlik meeleolu, kuid sügisel tulid avalikuks tundemärgid, mis tõendasid, et olevate kapitalide investeerimised lõpule on jõudmas ja väljastpoolt uusi ressursse tulemas ei ole. Riigi hoiukassa summad olid äramahutatud, juurdevool hoiukassadesse oli aga väike. Deposiit-summad olid samuti äramahutatud. Muud vabanenud summad, nende hulgas peamiselt igasugused hoiusummad, mis Eesti pangast olid erapankadesse läinud — samuti. Esimeses järjekorras hakkasid tundma rahapappust era- ja ühispangad, sest nende laenu Eesti pangas hakkasid tõusma ja olid varsti ära kasutatud kuni lubatud piirideni. Ühtlasi algas pankadest hoiusummade väljavool, kuigi vähesel määral. Kui siis veel viljaikalduse ulatus enam-vähem selgunud oli, ja maa uusi laene hakkas nõudma ning nähtavasti ka tarvituse otstarbel oma hoiusummad kasutama, siis oli seisukord võrreldes kevadisega teravalt muutunud. Praegu kaevatakse üldiselt krediidi nappuse üle ja otsitakse uusi allikaid. Neid on aga raske leida, sest peale pikalaenu panga, kellel teatud tagavarad on, ja peale Eesti panga ei ole teisi suuremaid allikaid näha. Sellepärast on ka arusaadav, miks mul ja ka osalt juba minu eelkäijal tuli uuesti suuremaid operatsioonifonde riigi eelarvesse mahutada. Lootus rahareformi abil niisugust seisukorda luua, et riigikassa laenu-hoiuühisuse funktsioonidest vabaneks, mida reformi ajal hellitati, läks paraku täide ainult väga üürikeseks ajaks, ja meie oleme 12 kuu pärast sel alal jõudnud tagasi peaaegu vana seisukorra juurde.

See ei ole rõõmustav tunnistus meie rahvamajanduse kandejõust, ja tahaksin loota, et selle suuremaks põhjuseks oli viljaikaldus.

Üheks tähtsamaks faktoriks optimismi loomisel läinud aasta esimesel poolel olid kahtlemata erapangad. Hoiusummade jõudne kasvamine neis pankades aasta algul, mille põhjuseks oli asjalugu, et Eesti pank enam hoiusummadel intresse ei maksnud, tekitas erapankades teatud rahakülluse, mida pangad muul viisil ei kasutanud, kui et hakkasid lahkelt krediite andma. Tagajärjed olid varsti käes. Kui kevadel oldi krediite külvatud, siis lõigati sügisel pankrotte. Pankade seisukord ei ole viimase 12 kuu jooksul, mille kohta olemas andmed, — novembri lõpust 1927 — novembri lõpuni 1928 — paranenud, vaatamata sellele, et ka neile olid antud rahareformi kaudu teatud tervenduse ja enesekindlustuse võimalused hoiusummade juurdevoolu kaudu. Pankade laenu kasvasid kõnealleva aja jooksul 19,9 miljoni kr. võrra, hoiusummad aga kõigest

11,6 miljoni võrra. Pankade hoiusummad moodustasid laenudest võrreldava perioodi algul 59% ja perioodi lõpul 58,4%. Pankade kassatagavarad ühes jooksvate arvetega teistes rahaasutustes moodustasid perioodi algul 5% hoiusummadest ja perioodi lõpul samuti 5%. Ka siin on vahekorrad stabiilsed, kuid ebarahuldavad.

Peab tunnistama, et erapangad põevad edasi vana Eesti panga haigust, mis on muidugi peamiselt tingitud suurest kapitalipuudusest rahvamajanduses. Tarvilik on uue krediitiseaduse kiire väljatöötamine ja maksmapanek, sest teatud väline kontroll näib olema vajalik pangaasjanduse tervendamiseks. Seisukord ühistegelistes pankades ei ole palju parem, ja eriti raskeks on läinud maauhispankade seisukord ikaldusepiirkondades.

Läinud aasta väliskaubanduse bilanss oli meil passiivne ümmarguselt 4,3 miljoni krooni võrra. See passiivsus on väike, moodustades ainult 4% sisseveost ja on seletatav peamiselt teravilja sisseveo kasvamisega, nõudes käesoleval aastal 25 miljonit krooni 14 miljoni vastu eelmisel aastal, mis tuleb muidugi panna läinud aasta ikalduse arvele, mida ette nähes teravilja sissevedu kasvas just aasta lõpukuudel mitmevõrdseks eelmise aasta omaga. Siin tuleb arvestada ka soodsa hindade konjunktuuriga ilmaturul, mida importöörid sügisel nähtavasti püüdsid kasutada. See on muidugi teatud kergenduseks käesoleva aasta jaoks, kus ettenähtav valuuta kulu toidu- ja ka seemnevilja sisseveo peale ei tohiks kujuneda ülejõukäivaks.

Mis puutub läinud aasta viljaikaldusse, siis olen mina esitanud seletuskirjas riigi statistika keskbüroo kokkuvõtte ikalduse suuruselt. Läinud aasta kogusaagi väärtus on nimetatud kokkuvõtte järgi hinnatud umbes 30 miljoni kroonile, mis on 14% vähem 1927. a. omast. Vihma röhkuse poolest oli läinud suvi tõesti erakordne. Pikemaajalisi võrdlevaid meteoroloogilisi andmeid on meil käepärast ainult Tartu kohta. Selgub, et alates läinud aastasaja kuuekümnendatest aastatest on mai-septembri kuu vahelisel perioodil ainult kahel juhul olnud suuremad sajad, kui läinud aastal.

Karjasaaduste väljaveole ei peaks ikaldus siiski väga raskendavalt mõjuma, sest et loomasööda-vilja koguarv loomasööda-üksuste järgi riigi statistika keskbüroo andmeil, oli läinud aastal hoolimata ikaldusest vähe suurem kui 1927. a., nimelt 829 milj. kg 825 milj. kg vastu. (R. Penno, as: Aga väärtus on halvem!) Seda ei eita. Kuid ma ei taha sellest sugugi järeldust teha, et loomade ülalpidamine eeltuleval aastal kergem oleks, kuid tahan

tähendada, et ikaldus siiski nii teravalt ei riivanud loomapidamist kui teravilja kasvatamist. (Vahelhüüded paremalt poolt: Juba septembrist peale vähem. — Aga sügised porised teed? — Ei pääse lauta, on väga porine.)

Läinud aasta väliskaubanduse rekordilised andmed näitavad eriti väljaveo alal meie rahvamajanduse kasvamist, mida tõendavad ka teised statistilised andmed. Kahtlemata on avaramad krediitvõimalused produktsiooni kasvamisele omalt poolt kaasa aidanud.

Karjasaaduste, nimelt või väljaveo kestva kasvamise kõrval on tõusnud vähemal määral ka tööstusesaaduste väljavedu, kuid silmnähtavalt tuleb Eesti tööstusel aasta-aastalt võrreldikult maha jääda põllusaaduste väljaveost, suuremate raskustega võidelda välisturgudel. Kuna siseturu väiksus ja nõrk ostujõud küllalt avaraid võimalusi ei paku tööstuse arenemiseks, on välisturgude laiendamine nii tööstusele kui ka põllumajandusele siseturu ostujõu kõvendamise kõrval tähtsamaks ülesandeks. Selleks tuleb aga eeskätt lähemate naabritega ja lähemate suurturgudega sõlmida soodsaid ja stabiilsemaid ning tihedamaid majandusevahekordi. Ei saa märkimata jätta seda, et meie välisesindus peab ennast enam praktiliselt rakendama rahvamajanduse huvide teenistusse.

Tööstuse olukorra tõstmisele ei tohi meie visata käega. Tähtsamaks Eesti ühiseluliseks nähtuseks pean mina järjekindlat rahvaliidumist maalt linnadesse. Linnad on kasvanud, kui usaldada linnade aadresslaudade andmeid, rahvalugemise ajast 28. detsembrist 1922 1. jaanuariks 1929 iga aasta keskmiselt umbes 6,5 tuhande elaniku võrra. 1928. a. aga isegi 9,5 tuhande elaniku võrra. (J. Laidoner, põl: Ei ole just õige — peab võtma keskmised arvud, võibolla, siis tuleks vähem.) Üldse on linnad kasvanud rahvalugemisest saadik umbes 39 tuhande elaniku võrra. (A. Anderkopp, tõer: Miks ta õige ei ole! — Vahelhüüde paremalt poolt: 1922. aastast saadik?) Jah, 1922. a. saadik on juurdekasv 39 tuhat inimest. Maaelanikkude arv on aga vastavalt kahanenud umbes 35 tuhande elaniku võrra, vaatamata suurejoonelisele maareformile. (A. Anderkopp, tõer: Need andmed ei ole päris täpsed, härra rahaminister, sest meil tehti alevid linnadeks ümber.) See on arvesse võetud. Selline suur rahvarändamine tõendab, et maal paljud inimesed ennast „kitsamalt“ tunnevad kui linnades, hoolimata viimaste valitсевast korterikitsikusest ja tööpuudusest. See tähendab, et maa järjekindlalt inimesi välja surub, nagu seda näeme ka lääne riikides, kus põllumajandus

suurema toodangu kõrval suhteliselt vähem käsi põllumajandusse rakendab kui meil. (J. Laidoner, põl: See on küsimus, kas maa välja surub või ligi kisub.) Mõlemad tegutsevad. Tuleb kõige suuremat rõhku panna sellepärast töövõimaluste leidmisele nii linnades kui ka maal, mida võimaldab linnades peamiselt tööstuse arenemine, samuti korterikitsikuse lahendamisele. Seda viimast peab silmas ka käesolev eelarve-eelnõu oma ehituselaenu summaga 500.000 kr. linnades, kus korterikitsikus äärmiselt terav. Kuna ka maal tuleb töötavate hulkade elamisvõimalusi parandada peale asunikude toetamise, näeb riigi eelarve eelnõu ette ehituselaenudeks maal 150.000 kr.

Rahaministril peaks vana traditsiooni järgi olema mõningat optimismi. Mina ei tahaks seda traditsiooni teravalt murda, kuigi minul pole vähematki kalduvust optimistlikkude õhulosside ehitamiseks ega ka riigi eelarve summadele roosilise värvingu andmiseks. Pidasin tarvilikuks avameelselt esitada teile riigi eelarve tulude osa puudusi ja asjaolu, et riigi eelarve koormatus on, meie rahva kandejõudu silmas pidades, õige raske, mis kohustab meid kõiki suurema hoole ja pingutustega vabastama võimalust mööda riigi eelarvet ebatootvatest kuludest, igal juhul aga kergendama seda koormat. Nende ebatootvate kulude hulka loen mina teatava piirini ka riigikaitse kulusid, milliste vähendamine on aga raske ja suurel määral rahvusvahelise ulatusega ülesanne. Väiksel määral on see vähendamine meie eelarves siiski juba teostunud. Riigikaitse kulude protsent on netto-eelarvetes aasta-aastalt vähemaks muutunud, näiteks käesolevas eelarve-eelnõus 26,5%, kuna 1927./28. a. oli see 29,5%.

Kuid tuletades meelde rahaministri optimistlikku traditsiooni, tahtsin mina teie tähelepanu juhtida ühele teisele asjaolule, nimelt et meil on tõenäolikt korda läinud leida omal pinnal loodusevara, mis võib Eesti tööstuse arenemisele tulevikus suuri võimalusi pakuda. Mina pean silmas, nagu härrad Riigikogu liikmed arvata võivad, mitte niivõrt Narva koske kui põlevkivi. Igatahes on põlevkivi poolt Eesti suurtööstuse ja raudtee kütetaine küsimus juba lahendatud selles mõttes, et ei ole vajadust sisse vedada kivi sütt ja põletada ahjus metsi. See on juba enesest suur samm edasi. (A. Veiler, tõer: Seda on iga aasta ikka räägitud.) Ei ole.

Hilja aja eest ilmus turule ka põlevkivist saavutatud Eesti oma bensiin, mis küll esialgu omapäraselt lõhnab, kuid jõu poolest parem on välismaa omast. Kaks teist kontsessioonäri

teevad katseid oma õliajamise retortidega, milised katsed üsna häid väljavaateid ennustavad. Õnneks on meil seda kõneallolevat loodusevara, nimelt põlevkivi, õige rohkesti. Uuemate uurimuste põhjal 2.470 ruutkilomeetri pindalal umbes 3.700.000.000 tonni. Kui ükskord sellele loodusevarale käed suures ulatuses külge pannakse, peaks nii mõndagi muutama paremuse poole nii riigi eelarves kui ka kogu rahvamajanduses.

Käesolev eelarve-eelnõu astub täna Riigikogu puhastustulle. Loodan, et korda läheb mõndagi puudust Riigikogu liikmete abil parandada, kuid loodan ka, et Riigikogu üldiselt heatahtlikult suhtub Vabariigi Valitsuse püüetele riigi ja rahvamajandust edasi viia loovate jõudude arendamise, rahvale töövõimaluste andmise ja rahva kultuurilise ning sotsiaalse olukorra tõstmise teel.

K. Tonkman (põl): Teen ettepaneku, pidada läbirääkimisi eelarve puhul tuleval teisel teisel päeval.

Juhataja **M. Martna**: (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

6. A. Sternfeldt'i sõnavõtmine isiklikus asjas.

A. Sternfeldt (krst) (isikl. asj.): Põllumeeste kogude esindaja härra Laarman'i erakorralise teadaande puhul, milles minu

sõnu koguduste maaga varustamise seaduse juures võõriti on mõistetud, olen sunnitud tõe jaluleseadmiseks järgmist seletama:

1) Mina tervitasin heameelega seda põllumeeste ettepanekut, kogudustele maid suuredada 75 ha ja metsa tagasi anda 25 ha, ja panin ette seadus komisjoni anda vastuvõtmiseks. Aga ühtlasi avaldasin kahetsust, et see ettepanek nii hilja tuleb, Riigikogu uute valimiste eel, nõnda et paljudele mulje jääb, et põllumehed selle tõsise ja valusa kirikuelu küsimusega endale valimiste-eelset soodsat meeleolu tahavad luua.

2) Oma väite põhjuseks tõin ette, et põllumeeste rühma tegelase härra Teemandi poolt moodustatud valitsuse koalitsioonist kristlik rahvaerakond osa võttis just selle tingimusega, et kogudustele 25 ha metsa kütte- ja ehitusmaterjaliks tagasi antaks, mida ka täita lubati, aga millest kogudused ometi ligi paariaastasest

ootamisest ja meie pealekäimisest hoolimata pidid ilma jääma. Isegi haokubusid ei leitud tolkorral võimalik olema anda.

Kui nüüd härra Laarman seletab, et põllumeeste rühm selle eest „võidelnud“ on, et kogudused oma maad ja metsad tagasi saaksid, siis oleksid selvõitlusel ka reaalsed tagajärjed pidanud olema, sest põllumeeste rühm, kui suurem rühm praeguses Riigikogus, saab nii mõndagi läbi viia, kui ta tõesti tahab. Põllumeeste kogude rühmal on ka kõigis eelmistes valitsustes juhtiv enamus olnud, aga seda võimalust ei ole ta kasutanud koguduste olukorra parandamiseks. (M. Martinson, põl: Ka katekismusest on 8-sas käsk maha kustutatud.).

See „võitlemine“ on aga olnud nagu sõelaga veekandmine: kogudustele ei ole sõelale midagi järele jäänud, vaid koguduste seisukord on järjest raskemaks läinud, kuna meie väikese viieliikmelise rühma jõud üksi ei aita. Kui sinna sõelale midagi jäi, siis vast see, et härra Laarman täna hea juhuse leidis radio läbi oma rühmale koguduste huvide arvel poolehoidu otsida. Kas ta sedagi leidis, on küsitav. (A. Jürman, põl: Härra pastor, kas Teie nüüd jälle midagi ei tee, mis südamehuvide vastu käib?)

M. Laarman (põl) (fakt. märk.): Faktiliseks märkuseks... (Vahelhüüded ja müra.)

Juhataja **M. Martna**: Palun rahu!

M. Laarman (põl): Faktilise märkusena sõna saades tahtsin tähendada, et see, mis rkl. Sternfeldt siin ette kandis, võis olla vast tema mõttes, öelnud ta seda ei ole. (A. Sternfeldt'i, krst, vahelhüüe.) Minul on õnneks käes härra Sternfeldt'i kõne stenogramm ja siin midagi sarnast sees ei ole. Ühtlasi tahtsin tema ettekande puhul tähendada, et härra Sternfeldt peaks arvesse võtma ühe väikese asja, et on olemas kaheksas käsk ühes Luteri seletusega, mis ka tema kohta peaks käima.

Juhataja **M. Martna**: Päevakord on läbi. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 19.04 min.

Algkirjale alla kirjutanud

Riigikogu abiesimees **M. Martna**.

Sekretär **A. Tammann**.